

7. Automatisk fredete arkeologiske kulturminner

7.3.3. Skjøtsel: Sikring av automatisk fredete kulturminner

Naturlige prosesser og menneskelig virksomhet utsetter ofte automatisk fredete arkeologiske kulturminner for skader som kan føre til rask ødeleggelse. Informasjonsbladet gir råd om planlegging, gjennomføring og oppfølging av tiltak for å utbedre skader og sikre kulturminnets kildeverdi.

Informasjonsbladet er utarbeidet av Riksantikvaren i samarbeid med den øvrige kulturminneforvaltningen.

Utgitt 1998.

*Steinalderboplassen på toppen av veiskjæringen er truet av utrasing. Simavika, Tromsø kommune, Troms.
Foto: Elin Dalen, Riksantikvaren.*

Sikring av automatisk fredete arkeologiske kulturminner omfatter de fleste tiltak som settes i verk innenfor kulturminneforvaltningen. Å sikre kulturminnene mot skader, ødeleggelse og forfall er viktige mål i forvaltningsarbeidet. Dette gjøres både gjennom båndlegging etter plan- og bygningsloven, ved utvidet fredning i henhold til kulturminneloven og i skjøtelses- og formidlingsarbeidet. Sikringsarbeidet utgjør selve grunnvullen i bevaringen av våre kulturminner. Det innebærer å vurdere kulturminnenes tålegrense og sørge for en bærekraftig forvaltning av den ressurs kulturminnene representerer

Målsettingen for kulturminneforvaltningens arbeid er derfor å sikre kulturminnenes kunnskaps-, opplevels- og bruksverdi. Litteratur og veiledning innenfor kulturminneforvaltningen handler derfor om sikring i ordets videste betydning.

Ved siden av å være truet av samfunnsplanlegging og tidens tann, er kulturminnene også utsatt for mer akutte skader som krever umiddelbare tiltak. Den siden ved

sikring som behandles her, avgrenses til å gjelde slike *akutte tiltak* for å hindre videre ødeleggelse av kildeverdien i kulturminner som er truet eller skadet.

Fylkeskommunen / Samisk kulturminneråd har ansvaret for sikringsarbeidet i samarbeid med de ansvarlige forvaltningsmuseene og Riksantikvaren.

Vanlige skader – dokumentasjon og rapportering

Skader på kulturminner har både estetiske og sikringsmessige sider. Skader oppfattes oftest som skjemmende og kan redusere opplevelsesverdien av et kulturminne. En alvorlig følge er at respekten for et skadet kulturminne avtar i takt med skadeomfanget. Skaden kan bli selvforsterkende ved at det er lettere å ødelegge eller gjøre hærverk på et skadet kulturminne. En liknende uheldig sirkelvirkning er også til stede ved naturlige skader. Sårflater og kanter er ekstra utsatt og gjør at erosjonsforløpet akselererer. Derfor er det viktig å utbedre slike skader så snart som mulig.

Skader på faste kulturminner kan deles i to hovedtyper:

- Skader forårsaket av naturlige prosesser som gir ustabil undergrunn, som f.eks. erosjon fra sjø og elver. Andre naturlige prosesser er frostpåvirkning, nedbør, sterk vind, vegetasjonstilvekst og rotvelt, kort sagt – tidens tann.
- Skader forårsaket av menneskelig virksomhet som hovedsakelig er resultat av landbruksvirksomhet, grusuttak, bygge- og anleggsvirksomhet, grøftegraving, intensiv ferdsel, hærverk og uforstand.

De fleste skader, uansett årsak, gir åpne sår i kulturminnet og påfølgende problemer med ustabile erosjons- og raskanter, manglende vegetasjonsdekke og utglidning av masser.

Når skaden oppdages skal den først og fremst dokumenteres med utarbeiding av tilstandsrapport:

- Finn årsaken til skaden. Ved mistanke om hærværk skal det ikke røres noe. Følg da prosedyren i «Retningslinjer for anmeldelse til påtalemyndigheten for overtredelse av lov av 9. juni 1978 nr 50 om kulturminner (kulturminneloven) av 1/12 1994.» Denne er sendt til alle fylkeskommunene og Samisk kulturminneråd. Den kan fås hos Riksantikvaren.
- Dokumenter kulturminnet og selve skaden ved hjelp av foto/skisser og beskrivelse. Det er viktig at beskrivelsen redegjør for faktorer som kan brukes til å vurdere om det skal foretas en arkeologisk undersøkelse eller om kulturminnet skal bevares/eventuelt kan repareres. Beskriv om gjenstander eller kulturlag ligger eksponert på skadestedet. Beregn hvor stor del av kulturminnet som antas å være skadet.
- Vurder om kulturminnet fortsatt er truet av utsatt beliggenhet, pågående naturlige prosesser eller andre årsaker. Beskriv jordbunnsforholdene for vurdering av videre tiltak. Beskriv alle detaljer som kan bety noe for senere vurdering eller etterforskning.

Plan for kortsiktig sikring

Formålet med tiltakene er å sikre kulturminnet fysisk samtidig som man sikrer dets kildeverdi. Vurdering av akutte tiltak skjer som regel i samarbeid med det ansvarlige forvaltningsmuseum (for prøvefylkene også Riksantikvaren).

Stormen herjet og avdekket gravrøys. Vågøy, Fræna kommune, Møre og Romsdal. Foto: Thorleif Høstmark.

Andrées base for ballongsferd mot Nordpolen i Virgohamn er blant Svalbards viktigste kulturminner. Sysselmansens etterforsker hadde ingen problemer med å finne frem til hvem som stod bak denne skjemmende malingen like ved ballonghuset. «Taggingen» utløste en bot og erstatingskrav på til sammen kr. 40 000,-, som ble vedtatt umiddelbart. I likhet med de fleste andre miljøkriminalitetssakene skyldes dette lovbruddet ubetenksomhet som kunne vært unngått gjennom holdningsskapende informasjon. Foto: Hein B. Bjerck.

- Stopp prosessen som medfører skaden. Det kan være aktuelt å stoppe pågående grave-, anleggs- eller landbruksvirksomhet i området.
- Informer grunneier om situasjonen som har oppstått, jfr. kulturminnelovens § 11a. *Godt samarbeid med grunneier letter arbeidet*

det og etableres best dersom hun/han blir involvert helt fra starten.

- Informer kommune og forvaltningsmuseum. Det er av stor betydning at museet kommer inn i bildet så tidlig som mulig og deltar i de faglige vurderingene som gjøres fremover.

- Vurder tildekking, vern mot vannmasser, vern mot ferdsløp og andre fysiske tiltak som kan være nødvendige for å hindre videre ødeleggelse. Det kan være aktuelt med rydding etter flom eller orkan, eventuelt felling av trær som truer kulturminnene.

I en skadesituasjon blir en stilt overfor spørsmålet om å sikre restene av kulturminnet på stedet, eller å sikre kildematerialet gjennom en arkeologisk undersøkelse. Denne vurderingen gjøres av faglig myndighet i fylkeskommunen/Samisk kulturminneråd sammen med det ansvarlige museum. Her vil både faglige, økonomiske og praktiske faktorer spille inn og avgjøre hvilken løsning som velges.

Husk å ajourføre register for arkeologiske kulturminner, NOREK-fortidsminner, NIKU

Plan for langsiktig sikring

Dersom man velger å bevare/ sikre kulturminnet, må det utarbeides en plan med følgende utgangspunkt:

- Planen skal inneholde en detaljert beskrivelse av målsettinger og fremgangsmåte. Den vil ofte omfatte tiltak for å stabilisere erosjonskanter og hindre utglidning av masser.
- Tiltakene avhenger av en rekke lokale faktorer som topografi, vegetasjon og jordsmonn. Søk råd hos sakkyndige etter behov: Forvaltningsmuseene, både arkeologisk ekspertise og konserverings ekspertise. Høgskoler og universitet i og utenfor regionen for ekspertise innenfor geologi, jordbunnsforhold o.a. Miljøvern avdelingen hos Fylkesmannen. Statens vegvesen (Fylkesvegkontorene). Teknisk etat eller parketat i kommunen for råd om praktisk mulige løsninger og eventuelt assistanse ved utføringen av tiltakene.

- Aktuelle tiltak vil ofte være: Stabilisering av erosjonskanter ved hjelp av forstøtningsmur eller armeringsnett for å hindre utglidning av masser. Påføring av masser, jord eller grus. Stabilisering av påførte masser med nett eller matter. Reetablering av vegetasjon Eventuelle dreneringstiltak.
- Avklar kostnader og finansieringsansvar. Bruk av maskiner til frakt av masser og utføring av arbeidet kan ofte bli dyrt.
- Beregn god tid på arbeidet. Det er viktig at det ikke blir stående halvferdig.
- Avklar ansvars- og arbeidsfordeling. Dersom man velger å overlate en del av det praktiske arbeidet til andre, må planen inneholde konkrete instruksjoner. Oppgaver og ansvar må være klart avgrenset for å kvalitetssikre arbeidet og sikre hensynet til kulturminnene.
- Avklar oppfølgingsansvar og iverksetting av langsiktige sikringstiltak. Årsakene til skaden må klarlegges. Dette innebærer å stoppe prosessene på lang sikt ved å forby grusuttak og oppdyrking, om dirigere ferdsløp, lede vannmasser utenom det aktuelle området o.l. Følg opp en eventuell anmeldelse.
- Restaurering kan være en sikringsløsning på lang sikt (se informasjonsblad 7.3.4 om restaurering).

Gjennomføring av sikring – praktiske råd

(Se også informasjonsblad 7.3.5. om vegetasjon og 7.3.4 om restaurering).

Det er vanskelig å gi standardløsninger på hvordan sikringen praktisk skal gjennomføres, da tiltakene må tilpasses den enkelte situasjon. En god del praktisk sans og samar-

beid med andre fagfolk er nødvendig. Vi presenterer derfor en huskeliste og veiledning i å hente hjelp hos nødvendig ekspertise.

- Dokumenter arbeidet godt med foto/skisser og beskrivelser før, under og etter arbeidet.
- Stabiliser erosjonskantene. Løsningene må variere etter høyden på kantene, flatenes størrelse, hellingsgrad, jordbunnsforhold m.m.

Geonett eller erosjonsnett kan være tilstrekkelig dersom kantene ikke er for høye og bratte. Hensikten er å bevare eksisterende vegetasjon eller etablere ny, slik at vegetasjonen kan binde og stabilisere massene og forhindre videre erosjon. Nettet skal holde massene på plass mens vegetasjonen vokser fram. Det finnes mange typer nett på markedet, men det anbefales å bruke miljøvennlige, nedbrytbare stoffer. Nett av kokosfiber brytes ned 100% biologisk i løpet av 5 til 10 år. De holder massene godt på plass, er enkle å bruke, rimelige i pris og gir meget gode ettervekstvilkår for stedegen vegetasjon. Nettene er benyttet i hellinger opp til 60 grader. De forhandles blant andre av firmaet Irgens Trading, postboks 38, 5355 Knarrevik. Kontakt fylkesvegkontoret for videre informasjon.

Steinplastring med forstøtningsmur er godt egnet til å holde erosjonsflater stabile. Er kanten høy og steinene store, må arbeidet utføres med maskin. Størrelse på steiner tilpasses de lokale forhold, men det er en fordel med større stein for stabilitetens skyld.

Armeringsnett lages av glassfiber og finnes i mange ulike utgaver. Valg av type avhenger av en rekke faktorer som steinstørrelse i påfylte masser og jordbunnsforholdene på stedet. Fylkesvegkon-

toret har kunnskap om dette. *Steinplastring og armeringsnett kan med fordel kombineres der erosjonskanten er høy og bratt.*

Gjenfylling av skader på flat mark skjer ved å fylle på et lag med masse som skiller seg klart fra de stedlige, slik at det for fremtiden fremgår hva som er kulturspor og hva som er sikringstiltak. Pukk, singel eller lekakuler vil separere massene godt.

Påføring av masser over steinmassene vil avhenge av terrengets art og jordbunnsforholdene. Grus vil f.eks. være mer stabilt enn jord i bratte skrånninger, men samtidig ønskes ofte en reetablering av vegetasjonen. Derfor vil ofte matjord bli valgt som øverste lag. Et alternativ er derfor å legge på nett eller matter som holder matjorden på plass. Her vil også geotekstiler som erosjonsnett av kokosfiber være godt egnet. Vegvesenet eller park- og idrettsetaten kan bistå med råd.

- Reetablering av vegetasjon. *Stedegen vegetasjon* får hjelp til å etablere seg ved bruk av erosjonsnett i kokosfiber. Mattene

absorberer fuktighet, slipper til lys og binder gressets rotsystem slik at vegetasjonen får gode vekstmuligheter.

Tilsåing bør tilpasses stedets naturlige vegetasjon. Dersom det er vanskelig å få etablert vegetasjon ved å så, kan man sprøyte spesialgress direkte på grusen. Dette blir brukt av vegvesenet.

- Drenering må til dersom vannmasser bidrar til skadene. Det kan være nødvendig å lede vannet utenom kulturminnet ved hjelp av grøfter, eventuelt dreneringsrør. Selv om grøftene er små og graves for hånd, er det viktig å huske at gravearbeidet kan avdekke, forstyrre eller ødelegge andre kulturspor. Arbeidet skal derfor utføres under tilsyn av arkolog.

For planlegging av arbeid som er nevnt ovenfor, anbefales det å ta kontakt med fylkesvegkontoret og parkvesenet/teknisk etat i kommunen for nærmere informasjon. Vegdirektoratet har utgitt en rekke håndbøker til bruk i vegvesenet, og mye av den kunnskapen vi trenger finnes her. Spesielt nyttig er håndboka om sikring av vegskråninger

Steinalderboplassen sikres med steinplastring. Simavika, Tromsø kommune, Troms.

Foto: Anne Karine Sandmo.

(se under). Liste over utgitte håndbøker og håndbøkene kan bestilles fra Statens vegvesen, Vegdirektoratet Håndboksekretariatet Postboks 8142 Dep., 0033 Oslo Tlf.: 22 07 35 00.

Tidsskriftet *Våre veier* inneholder oversikt over firmaer som arbeider med stabilisering og sikring og firmaer som tar seg av grøntanlegg. Det finnes mange ulike fremgangsmåter og produkter som egner seg for disse formålene. For å oppnå et godt resultat er det viktig at det praktiske sikringsarbeidet blir utført av fagfolk. Søk derfor råd der kunnskapen og erfaringene finnes.

Litteratur

Riksantikvaren: *Retningslinjer for anmeldelse til påtalemyndigheten for overtredelse av lov av 9. juni 1978 nr 50 om kulturminner (kulturminneloven)*. Oslo 1994

Statens vegvesen Vegdirektoratet: *Sikring av vegskråninger*. Oslo 1993. (Håndbok nr 165)

Våre veier (Tidsskrift. Bestilles fra Ingeniørforlaget AS, Boks 2476 Solli, 0202 Oslo)